

УДК 811.133.1'342.41'342.42

ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІЛЬКІСНОЇ ЛЕКСИКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Ольга Чапля

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Проаналізовано процес кількісної номінації числівників, який співвідноситься з внутрішнім програмуванням ономасіологічної структури лексичних одиниць. Увагу зосереджено на етимології, функціонуванні, їхній внутрішній формі і змістові в процесі становлення від конкретного до абстрактного поняття.

Ключові слова: ономасіологічна структура і гносеологічне значення, номінація, квантитативні одиниці, вігезимальна та децимальна системи числення.

Мова є формою відображення когнітивних структур людської свідомості мислення та пізнання. Дослідження походження слів має суттєве онтологічне і гносеологічне значення, бо воно допомагає вивченню природи та аналізу еволюції пізнання [4, с. 104]. Первинне значення слова узагальнює передусім суспільний досвід і відтворює поняттєвий рівень пізнання, бо ґрунтується на предметно-чуттєвому означенні, а вторинні значення узагальнюють мовний досвід і семантичний рівень пізнання. Рух значення слова в процесі рефлексивного колективного мислення проходить всі ступені апперцепції, тобто залежності колективного сприйняття минулого досвіду, обсягу знань про предмет і уміння повернути мовні явища самі на себе [1, с. 19]. Показовою є еволюція пізнання кількісних відношень, про що можна зробити певні висновки шляхом аналізу квантитативних одиниць.

Кожній мові властива своя система числівників. В. З. Панфілов, досліджуючи гносеологічні аспекти квантитативних одиниць, виділяє у пізнанні категорії кількості три етапи [7, с. 18]. Спочатку у пізнанні кількісних відношень виступає етап виділення множинності-еквівалента. Вихідним еталоном лічби були предмети, що оточували людину (камінці, зерна, палички) та інші способи лічби. Дослідження багатьох учених ХІХ ст. (Е. Б. Тейлора, Дж. Фрезера, Л. Леві-Брюля,) доводять, що кількісні уявлення палеолітичних людей формувались за допомогою уяви, чуттєво-наочних образів, про що свідчать зарубки, нарізки, насічки складені рукою палеолітичного мисливця [5, с. 23; 62, с. 34;]. Як і в інших індоєвропейських мовах, у французькій мові така практика вимірювання за допомогою частин тіла також знайшла своє відображення. Порівняймо: *'doigt, 'pouce, 'coude, 'pied'*. Використання частин тіла, як еталона лічби, не могло не позначитись на смисловій структурі кількісних слів, що дало підставу для виникнення вігезимальної та децимальної систем.

Важливе місце в еволюції пізнання кількісних відношень відводить В. З. Панфілов другому етапові, на якому виділяються кількісні слова, що співвідносяться з певними предметами і реалізують як числове, так і предметне значення [8, с. 6]. На третьому етапі пізнання кількості відбувається перехід від різних типів збірної до абстрактної множинності. Позначення чисел звільняються від предметного значення і досягають найвищого ступеня абстрактності. Числівники стають носіями основної семи числа, а сема предметності набуває факультативного, супровідного статусу [3, с. 33]. Реалізація числівниками абстрактного значення є результатом ступінчастого пізнання, що ілюструє здатність людського мислення абстрагуватися від інших властивостей предметів, крім кількісних характеристик.

Первинні, вихідні еталони лічби були далеко не абстрактними. Нумеративна концепція повинна була виникнути в свідомості наших предків, як аспект конкретної реальності, невід'ємної від природи предметів. Це поняття обмежувалося прямим сприйняттям матеріальної множинності. Первісна людина повинна була знаходитися в ситуації ментальної неспроможності самостійно осягнути поняття числа, власне під кутом абстракції. Згідно з цією гіпотезою, вона повинна була бути свідома того, що такі поєднання як день і ніч, пара зайців, крила птахів, очі, вуха, ноги, чи руки людини мають спільний характер, який і є поняттям пари, що відповідає числу "два". Парні частини тіла – "скрижалі, на яких було записане найпростіше кількісне уявлення" [2, с. 100]. "Порівнюючи "два" в математиці та в мовному мисленні, Бодуен де Куртене підкреслює, що поки існувало уявлення "один", про кількісне уявлення не могло бути і мови. Поняття "один", на думку В. З. Панфілова "формувалося у нероздільному зв'язку і на основі процесу виділення людини з навколишнього середовища, усвідомлення ним свого особистого "я" як чогось відокремлюваного і протиставлюваного решті предметів зовнішнього світу" [7, с. 9]. У мовному мисленні "два" є числом "високої напруги", яке характеризується двоїстістю, парністю і протиставленістю як у фізичному, так і в суспільному, і в індивідуально-психологічному світі. Так, одна з множин стає універсальною мірою для інших множин. Таким чином, числові поняття розвивались поступово. Потреба в лічбі виникла як життєва необхідність з появою землеробства і торгівлі, а згодом стала використовуватись в усіх галузях людського життя. Загальний процес, що спостерігається у числівниках різних мов, пов'язаний з їх когнітивною еволюцією від предметного до кількісного значення.

Грецька алфавітна нумерація, староеврейська, древньосірійська, арабська, стародавня ієратична та індійська вимагали набагато меншої кількості символів; вони присвоювали окреме число кожній одиниці кожного порядку (дев'ять спеціальних символів плюс дев'ять простих одиниць, *дев'ять* інших для *дев'яток десятиків*, ще *дев'ять* для *сотень* і т. д.). Однак такі дії у лічбі вимагали пам'яті великого числа базових знаків. За допомогою наведених вище характеристик систем лічби нам легше зрозуміти чому позиційні системи досконаліші від всіх інших.

У сучасних мовах відбувається процес уніфікації зображення чисел. Підпорядковуючись впливу математичного міркування, числівники уніфікують свої форми. Словесні позначення чисел по різному представлені в мовах. В одних –

етимологізуються предметні значення числівників, в інших вони, втрачаючи предметні асоціації, виступають актуалізаторами тільки числового значення [6, с. 38]. В основі систем лічби можуть бути різні числа, однак кожний народ використовує тільки йому властиву систему лічби, яка може вестися ‘двійками’, ‘трійками’, ‘дюжинами’, ‘двадцятками’. Усталені нумеральні словосполучення типу ‘*dizaine*’, ‘*douzaine*’ (порівняйте укр. ‘десяток’) “мають визначене кількісне значення тільки в тих мовах, у яких уже існують числівники, що позначають відповідні кількості” [8, с. 54].

Отже, процес пізнання кількісних відношень знаходить своє відбиття як у структурі числівників, так і в їх внутрішній формі. У французькій мові використовується в основному децимальна система лічби. Остання є наслідком впливу кельтського субстрату, який має ще залишок вігезимального числення [3, с. 31]. Наприклад, значення “шістдесят” у французькій, англійській, українській мовах виражають за допомогою морфем з мотивацією 6×10 . У французькій мові прослідковуються елементи вігезимальної системи. Поняття “вісімдесят” передається за допомогою числівника з внутрішньою формою 4×20 , а “дев’яносто” – $4 \times 20 + 10$. Зміст позначень десятків мотивується мультиплікацією. Пор. $Vingt = 2 \times 10$. $trente = 3 \times 10$.

Окрему групу становлять позначення великих вузлових чисел, які співвідносяться з утвореннями пізнішого періоду і є латинськими за походженням. Загальною закономірністю виникнення назв, що позначають великі числа, є назви предметів, які зустрічаються у великій кількості. В. З. Панфілов, а слідом за ним В.І. Борковський та П.С. Кузнецов відзначають, що у слов’янських мовах ‘*тъма*’ означало ‘10 000’, санскритське ‘*samudra*’ (океан) – ‘10 000 000 000’, ‘*salila*’ (морський потік) ‘100 000 000 000’ [7 с. 5; 9, с. 39].

У французькій мові є низка слів для того, щоб “виокремити ідею кількості”. Ж. Марузо їх класифікує (диференціює) за прагматично-стилістичними особливостями, включаючи на найнижчому рівні – просторічні, далі на рівні народної мови – прислівники та іменники, на найвищому рівні – пережитки старофранцузької мови (*maint*, ‘*force*’) та архаїзми (‘*moult*’) [14, р. 33]. Так, Даль В. І. старофранцузьке ‘*force*’ порівнює з російським ‘*сила*’, яке на думку вченого позначає “множество. несчетное число, тьму, пропасть” – ‘ныне сила хлеба, сила снегу пало’ [20, т. 4, с. 184]. ‘*Сила*’ в значенні ‘дуже багато, велика кількість’, зустрічається зокрема в західних діалектах української мови: ‘*сила води прибула*’. Вираз ‘*сила-силенна*’ в народній мові вживається в значенні ‘незліченна кількість, без числа, тьма’: ‘на свято міста прийшла сила-силенна народу’. Вчений В. З. Панфілов, аналізуючи семантику числівників різних мовних груп, прийшов до висновку, що вони спочатку були іменниками, давали назву речам, а не ознакам [8, с. 8–12; 7, с. 58; 67]. Так, давньоруське ‘*рубаха*’, ‘*копа*’, ‘*тьма*’, стали відповідно числівниками – 40, 60, 10 000 [8, с. 16]. Отже, вихідні предметні зв’язки числівників французької мови, як і інших індоевропейських мов, не етимологізуються, а в їхній семантичній структурі реєструються числові значення. Тільки зовнішні показники числівників свідчать про асоціативні зв’язки з іменником.

Про складний шлях числівників французької мови свідчать формальні і смислові модифікації, яких вони зазнали у своїй еволюції. Числівники є найбільш впорядкованою

системою одиниць. Більшість з них почали функціонувати у старофранцузький період [9, с. 56]. Під впливом латинської мови три перші числівники *uns*, *doi*, *trei* та слова *vint*, *cent* змінювалися в роді, числі, і у відмінках. Залишки цього феномена залишилися у сучасній французькій мові. Наприклад, *un* і *une* змінюються у роді і числі, *vingt* і *cent* приймають *-s-* в деяких випадках: *quatre-vingts pages*, але у випадку *quatre-vingt-deux*, або *page quatre-vingt* втрачають *-s-* [9, с. 133]. У XIV столітті, у зв'язку з перебудовою речення починають зникати старі форми числівників і з'являються нові. У старофранцузький період числівники: *un*<*unus*, *una*; *deux*<*doi*; *trois*<*trei*; *vingt*<*vint*; *cen*<*cent* мали рід і число, та два відмінки: *cas sujet* і *cas régime* [10, с. 21].

Всі інші числівники є етимологічними і не відмінювалися:

4. <i>quatre</i> < <i>quattuor</i>	12. <i>doze</i> < <i>duodecim</i>
5. <i>cinc</i> < <i>quinque</i>	13. <i>treize</i> < <i>tredecim</i>
6. <i>sis</i> < <i>sex</i>	14. <i>quatorze</i> < <i>quattuordecim</i>
7. <i>set</i> < <i>septem</i>	15. <i>quinze</i> < <i>quindecim</i>
8. <i>uit</i> < <i>octo</i>	16. <i>seize</i> < <i>sedecim</i>
9. <i>nuof</i> , <i>nuef</i> < <i>novem</i>	17. <i>dis e set</i> < <i>septedecim</i>
10. <i>dis</i> < <i>decem</i>	18. <i>dis e uit</i> < <i>octodecim</i>
11. <i>onze</i> < <i>undecim</i>	19. <i>dis e nuef</i> < <i>novodecim</i>

Числа від 17 до 19 утворювалися за допомогою *-et-*, яке ще зберігалось до XVI століття. Це ж *-et-* збереглося і до наших днів в числівниках 21, 31, 41, 51, 61, 71 перед голосною (*vingt et un*, *trente et un*); а перед приголосною залишило слід у вигляді подовження попереднього *-t-*: 23 звучить як *vingt trois* [ventrwa] [12, с. 48]. Отже, етимологічна мотивація системи числівників зазнала впливу кельтського субстрату, логічним наслідком якого є одночасний розвиток двох метричних систем – децимальної та вігезимальної. Числівники від 20 до 90 мали подвійні форми: етимологічні форми десяткової системи і нові форми вігезимальної системи. Для прикладу латинські і кельтські дублети: 30 – *trente* – *vint et dis*; 40 – *quadrante* – *deus vins*; 50 – *cinquante*; 60 – *seisante* – *trois vins*; 70 – *setante* – *trois vins et dis*; 80 – *oitante* – *quatre vins*; 90 – *nonante* – *quatre vins et dis* [10 с. 104].

Французи ще й сьогодні подекуди кажуть *quatre-vingts*, *six-vingts*, *sept-vingts*, *quatorze-vingts*. Від цієї нумерації залишилось декілька рідкісних виразів таких як: / *Hôpital des Quinze-Vingts*. *Six-vingts*, ще вживалося у XVIII ст., але разом із *sept-vingts* та *huit-vingts* вийшли з ужитку [9, с. 105]. У історичній граматиці К. Ньюропа ми знаходимо приклади вживання числівників двадцятками аж до 360 (120, 140, 160, 180, 220 і т. і.). У сучасній французькій мові вживаються тільки числівники *quatre-vingts* та *quatre-vingt dix*. Протягом тривалого часу у Франції говорили *deux vingts et dix* для п'ятидесяти, *trois vingts et dix* для сімдесяти тощо. У випадку *soixante-dix* прослідковується той самий процес додавання, але *dix* (десять) ми додаємо до десяткового числа. У Швейцарії та у Південній Франції у місцевих говірках досі зустрічається вживання *septante*, *nonante*, а у Бельгії і Швейцарії *ottante*. Таким чином, старофранцузький період є історичним періодом пошуку системи числівників справедливими лексичними засобами.

Окрему групу становлять позначення великих вузлових чисел, які співвідносяться

з утвореннями пізнішого періоду. Вже у XV столітті починають зникати старі форми числівників, а на початку XVI ст. виникають нові: *mil* < *mille* в однині, *milia* > *mile*, *mille* в множині [11, с. 56]. Ф. Брюно також уважає, що *mil* це форма однини, а *mille* – множини [13, р. 96]. Повністю французька нумеративна система сформувалась у середньо-французький період, і такою вона залишилась до наших днів. Так ‘*dui*’ і ‘*trei*’ уже у XV ст. перестають відмінюватися. В цей період деякі форми числівників зникають, наприклад: ‘*ambes*’ ‘*embedoi*’ [12, с. 53]. Натомість, виникають нові форми числівників. До пізніших інновацій відносяться ‘*million*’, ‘*milliard*’. Вони утворилися у середньо-французький період від *mille* за допомогою суфіксів *-on* та *-ard*. Числівники *million* і *milliard*, сприймаються як іменники, адже орфографічно вони мають форму множини *-s*, а в сполученні з іменниками, на відміну від всіх інших числівників, не обходяться без вживання прийменника *-de* (*un million de fleurs*, *des millions de fleurs*). Тільки зовнішні показники числівників свідчать про асоціативні зв’язки з іменником. Семантичний аналіз пізніх французьких числівників розкриває тенденцію, що спостерігається в еволюції ранніх числівників, а саме: рух від невизначеного значення до конкретного, числового. Сучасні французькі числівники, як і числівники інших мов, мають абстрактне значення, набуто в процесі складної еволюції. Категорія числа у сучасних західноєвропейських мовах вільна від предметності. Оскільки первинні значення одиниць лічби були далеко не абстрактними, то числівники могли розвиватися тільки на основі конкретного поняття, і тому відносяться до найдавнішої лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Будагов Р. А. Человек и его язык / Р. А. Будагов. – М. : Наука, 1974. – 223 с.
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросовет, 2000. – 832 с.
3. Жолобов О. Ф. Древнеславянские числительные как часть речи / Жолобов О. Ф. // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 2001. – №3. – С. 96–104.
4. Ильин В. В. Онтологические и гносеологические функции категорий качества и количества / Ильин В. В. – М. : Высшая школа, 1972. – 263 с.
5. Кассирер Э. Опыт о человеке / Кассирер Э. – М. : Гардарика, 1998. – 78 с.
6. Кошечая И. Г. Категория числа / Кошечая И. Г. – К. : Пед. ин-т. иностр. языков, 1969. – 123 с.
7. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания / Панфилов В. З. – М. : Наука, 1977. – 287 с.
8. Панфилов В. З. Становление и развитие категории количества / Панфилов В. З. // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1971. – Вып. 5. – С. 3–18.
9. Скредина Л. М. История французского языка / Скредина Л. М. // Для институтов и факультетов иностранных языков. – М. : Высшая школа, 1972. – 234 с.
10. Скредина Л. М. Некоторые вопросы развития языка / Скредина Л. М. – Минск : БГУ, 1973. – 143 с.
11. Скрипникова С. М. Соціолінгвістичний портрет реципієнта в англomовному рекламному тексті / Скрипникова С. М. // Вісник КДЛУ. Сер. Філологія. – К. : КДЛУ, 1999. – Т. 2. – С. 210–217.
12. Щетинкин В. Е. История французского языка / Щетинкин В. Е. – М. : Высшая школа, 1984. – 188 с.

13. *Brunot F.* La pensée et la langue. Chapitre 4 / Brunot F. // Les choses nombrables. – P. : Masson, 1936. – P. 112–115.
14. *Marouzeau J.* Aspects du français. Chapitre 5 / Marouzeau J. // Langage et société . – P. : Masson et Cie, 1950. – P. 33–35.

*Стаття надійшла до редколегії 22.04.2011
Прийнята до друку 24.04.2011*

ETYMOLOGICAL PARTICULARITY OF THE QUANTITATIVE WORDS IN THE FRAINCH LANGUAGE

Olga Chaplya

*The Ivan Franko National University in Lviv,
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

In this article analyzed the process of quantitative nomination of numeral, with corresponding in interory proqramation of onomasiological structure of units. The analysis of quantitative words is based of his function and interior form and content during his evolution at the concrete from abstract notion.

Key words: onomasiological approach, gnosiological significance, nomination, quantitative units, vigesimal and decimal systems of numeration.

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ЛЕКСИКИ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Ольга Чапля

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Проанализировано процесс количественной номинации числительных, который соотносится с внутренним программированием ономаσιологической структуры лексических единиц. Внимание сконцентрировано на этимологии, функционировании, их внутренней форме и содержании в процессе превращения от конкретного понятия к абстрактному.

Ключевые слова: ономаσιологическая структура и гносеологическое значение, номинация, квантитативные единицы, вигезимальная и десятичная системы подсчетов.